

(əvvəli ötən sayımızda)

Xəzər dövləti dağıldıqdan sonra mənbələrdə xəzər adlı hər hansı bir boya rast gəlinmir. Lakin xaqanlığın yaranmasında iştirak etmiş quz, savır, burtas, bulqar, barsil boylarının bu və ya digər hadisələrdə iştirakı tarixi qaynaqlarda öz əksini tapmışdır.

Artur Kostler "On üçüncü qəbilə" adlı əsərində xəzər yəhudilərinin tarixindən bəhs edir və xəzərləri yəhudilərin qeyb olmuş 13-cü tayfası adlandırır. Bir çox tarixçilərin görüşünə görə ilkin orta əsrlərdə yəhudilərin əsas kütləsini Xəzər ölkəsindən çıxanlar təşkil edirdi. Avropanın şimali Fransa, Almaniya, Macarıstan və slavyan ölkələri ərazisində yaşayan yəhudilər Aşkenaz, İspaniya və Portuqaliyada yaşayan yəhudilər isə onların əksinə sefard yəhudiləri adlanırdılar. Elmdə qəbul olunan əsas nəzəriyyəyə görə Aşkenaz yəhudiləri Xəzər xaqanlığı dövründə yəhudiliyi qəbul etmiş türklərin varisləridirlər. X əsrdə varyaqların yaratdığı Kiyev rus dövləti zamanında knyaz Svyatoslavın (Sventos)hücumu nəticəsində Xəzər xaqanlığının varlığına son qoyulduqdan sonra Xəzər yəhudiləri Avropa ölkələrində köçməyə məcbur olmuşdular. (A.Köstler. Der dreizehnte Stamm. 1976)

Aşkenazlar mənşə etibarilə türk irqinə mənsub olub Yafəsin nəvəsi idi. Aşkenaz etnonimi mənşə etibarilə türk sözüdür və iki cür izah olunur Aş-kuz,yəni İç Oğuz və As-quz, yəni As oğuzları. Qədim dövrlərdə Babilə və Asuriyada iskitlər Aşquz adlandığı kimi Almaniya da sami dilində Askuz və ya Aşquz adlanırdı və bu ad altında adətən iskitlər nəzərdə tutulurdu. Qədim və ilkin orta əsr tarixi mənbələrində german tayfalarının iskit-sak mənşəli olduqları haqqında çoxlu məlumatlar öz əksini tapmışdır. Aşkenazlar alman dilli yəhudilərdir.

XVII əsrdə Ukrayna ərazisində məskunlaşmış və Xəzər xaqanlığı dövründən etibarən Ukrayna ərazisində yaşayan aşkenaz-xəzər mənşəli çox saylı yəhudilərin qalıqları 1648-ci ildə B.Xmelniçkinin silahlı dəstələri tərəfindən həyata keçirilən kütləvi qırğınlar və talanlar nəticəsində Ukraynanı və Polşanı tərk edib Qərbi Avropa ərazilərinə yayıldı-

birleşmiş və Qıpçaq boy birliyini meydana gətirərək qonşuları üçün təhlükə təşkil edən qüdrətli, döyüşkən bir topluma çevrilmişlər. Öncə Oğuz çölü adlanan Xəzər dənizində qədərki şimal əraziləri burda məskunlaşan qıpçaqların adı ilə Qıpçaq çölü adlanmağa başlamışdır.

Oğuz xaqan dastanında da kanqlıların Oğuz birliyinə daxil olduqları qeyd olunmuşdur. Qıpçaqlar tarix səhnəsinə

Ələsgər Siyablı

Dünya tarixinin *Turan dövrü*

lar.

VI-X əsrlərdə oğuzlar Aral gölü ətrafından başlayaraq Xəzər dənizinin şimalını əhatə edən böyük ərazidə məskunlaşmış və burda sonradan Oğuz Yabqu dövlətini meydana gətirmişdilər. Xəzər xa-

qanlığı dönməndə oğuzlar barsillərlə birlikdə hakimiyyətin əsas qollarından birini təşkil edirdilər. Oğuzlar Xəzər xaqanlığının şərq ərazilərində məskunlaşmışdılar. Kiyev knyazlığının hücumları və Xaqanlığın aristokrat təbəqəsi ilə oğuzlar arasında baş verən nifaq nəticəsində Xəzər dövləti süquta uğradı. Oğuzlar Xaqanlığın Xəzər dənizinin şimalından Aral gölü ətrafını əhatə edən ərazidə yeni bir Oğuz yabqu dövləti yaratdılar.

Həmin dövrdə kanqlıların bir qolu da peçenek/bacanaq adıyla Oğuz birliyinə daxil idi. Kanqlıların aralarında baş verən nifaq nəticəsində Oğuz yabqu dövləti tənəzzülə uğramış və oğuzlar əsasən Aral gölü, Sırdərya, Amudərya çayları vadilərində məskunlaşmışlar. Oğuzlardan ayrılan bacanaq-kanqlılar qərbə doğru hərəkət edərək kumanlarla

Oğuzlarla aralarında yaranan itxıftandan sonra IX-XI əsrlər arasında çıxmışlar. Qıpçaq və ya Qıpçaq adı aralarında yaranan düşmənçilikdən sonra oğuzların öncə bacanaq adlandırdıqları kanqlı/kəngər boy birliyinin bir qisminə verdikləri təhqiramiz addır. Oğuzların Qədim oğuz dialektində "qıpçaq/qivçak" sözünün anlamı "uğursuz" və ya "bədbəxt/tələhsiz" deməkdir. (DTS, 1969, Səh. 449)

Yaqutların bir çox dialektində Oğuz adı öqüz, öküz, öqiz şəklində ifadə olunur. Bir çox müəlliflər yanlışlıqla Öküz sözünü hind-avropalı toxarların dilindəki oxso, yəni öküz sözündən yarandığını qeyd edir və bu sözün digər hind-avropa dillərinə oks və ochs şəklində keçdiyini iddia edir. (A.M. Şerbak. 1973. Səh. 36)

Yuxarıdakı bölümlərdə qeyd etdiyimiz kimi Ukus sözü sumerlərə məxsus olub su-

mer dilində öküz anlamındakı Qud/Quz sözünə "u" önşəkilçi artırmaqla meydana gəlmişdir. Öküz türk dilində həm çay, həm də öküz/buğa anlamı daşıyır və bu söz digər dillərə türk dilindən keçmişdir.

Mesopotamiyanın sami xalqları turanlı Qut xalqını Quz adlandırırdılar, farslar "xuz", yunanlar isə "uksı" adlandırırdılar.

XXVII FƏSİL.

Gürcistan-Sakartvelo-Barseli

Sovet dövrü tarixşünaslığında Gürcüstan və Ermənistanın tarixləri qədimTuran və türk tarixi hesabına başdan-başa saxtalaşdırılmış və bu xalqlar üçün süni tarix yaradılmışdır.

Bu xronologiyayı saxta hesab edən Senkovski istehza ilə yazır ki, bu cür qədim tarixə yalnız çinlilər iddia edə bilərlər. Gürcü səlnamələrinin həqiqiliyinə şübhə ilə yanaşan Senkovskinin yazdığına görə gürcülər Makedoniyalı İsgəndərin dövründən başlayaraq öz tarixlərində 98 hökmdar müəyyən edirlər. Lakin İsgəndərin dövründən Böyük Pyotra qədərki dövrdə onlar hər hansı bir səlnaməyə malik deyillər. Yalnız XVIII əsrdə Gürcü çarı VI Vaxtanq gürcülərin tarixini Nuhdan başlayaraq XIV əsrə qədər əhatə edən bir səlnamə tərtib etmişdir. Vaxtanq səlnaməsini yazarkən özündən əvvəlki heç bir qədim səlnamə və xronikaya istinad etmədiyi halda, onun oğlu Vaxuşti atasının işini davam etdirərək hansısa özündən əvvəlki səlnamələrə və sənədlərə istinad etdiyini, lakin onların sonradan izsiz qeyb olduqlarını qeyd edir və illərin xronikasını da göstərir. (Senkovski, T. VI, 1859, Səh. 173)

Senkovski gürcülərin bir et-

Gürcü tarixi haqqındakı ilkin mənbələr "Kartlis tsxovreba" adlı gürcü səlnamələr toplusunda şərh olunur. İki hissədən ibarət olan "Kartis tsxovreba"nın qədim dövrü əhatə edən hissəsi Nuhdan başlayaraq XIV əsrə qədərki dövrü, yeni dövr tarixini əhatə edən ikinci hissəsi isə Gürcüstanın XIV əsrdən XVIII əsrə qədərki dövrü əhatə edilir.

Avropanın bir sıra tarixçilər bu salnamələri orijinal hesab etmirlər. Polyak tarixçisi Senkovski bu salnamələrin iddia edildiyi kimi heç də qədim dövrdə deyil, XVIII əsrdə Gürcü çarı VI Vaxtanqın göstərişi ilə tərtib edildiyi fikrini irəli sürür. Senovskinin yazır ki, "Gürcülər özlərini çox qədim bir xalq kimi qələmə verirlər və tarixlərini ilk çarları hesab etdikləri Parnabazın e.q. 268-ci ildəki hakimiyyət dövründən başlayırlar və 1800-cü ildə XIII Georginin hakimiyyətinə qədər davam etdirirlər". (Senkovski. T. VI, 1859, Səh. 172)

nos kimi XII əsrdən öncə mövcud olmaları haqqında gətirdikləri tarixi dəlillərə şübhə ilə yanaşır. Onun gənətinə görə gürcülərin özlərinə əcdad hesab etdikləri İber adlı iskit, sarmat, alman, alan, german və s. tayfaları öz tərkibində birləşdirən ümumi adı olmuş və İberiya hər hansı bir etnik birlik deyil, Tiflisdən başlayaraq Kür çayı arxasındakı əraziləri əhatə edən ölkə adı olmuşdur. İberiya öz tərkibində erməniləri, medləri, massagetləri və türkləri birləşdirmişdir və onlar bütövlükdə alban adlanırdılar. (Senkovski, T. VI, 1859, Səh. 175)

Alban və ya Aqban adına aydınlıq gətirərək qeyd etmək lazımdır ki, B.Landsberger, F.Hommel, A.Unqnad və digər assuroloqlar Zaqros dağları bölgəsində mövcud olan digər bəylik dövlətləri ilə yanaşı Padan və Aqvan/Alman dövlətlərinin də adını qeyd edirlər...

(ardı gələn sayımızda)